

“І якщо школа ще не загинула, – зазначає А. Підласий, – якщо здатна жити, розвиватися і навчати дітей, то лише через консервативність своєї природи” [17: 18].

В умовах сучасного соціуму особливо актуально використати традиційність і інноваційність педагогічних ідей В. О. Сухомлинського для збереження духовності і традицій української національної школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн.: навч. посіб. / за ред. О. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. Кн. 2: ХХ століття. – 2005. – 549 с.
2. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – С. 7–390. – (Вибрані твори: в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський; т. 4).
3. Про виробниче навчання учнів. Протокол № 12 педагогічної ради Павлівської середньої школи від 26. 04. 54 р. Тези доповіді Філіппова О. О. // Архів 13006. – Арк. 8–10.
4. Про організацію плодоовочівницької учнівської бригади та учнівської молодіжної ланки на тваринницькій фермі. Протокол № 15 педагогічної ради Павлівської середньої школи від 22. 03. 57 р. // Архів 13014. – Арк. 38–39.
5. Про самообслуговування учнів. Протокол № 11 педагогічної ради Павлівської середньої школи від 4. 12 58 р. Доповідь Аввакумової Є.Г.//Архів 13013. – Арк. 1–17.
6. Про трудове виховання учнів. Протокол № 15 педагогічної ради Павлівської середньої школи від 9. 03. 56 р. // Архів 13009. – Арк. 56–58.
7. Інформація про роботу навчально-виробничої бригади Павлівської середньої школи від 10.10.65 р. // Архів ЛВ. 16757. – 2 арк.
8. Сухомлинский В. А. Директор школы-руководитель учебно-воспитательной работы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сухомлинский Василий Александрович. – Павлыш, 1952. – 738 с.
9. Сухомлинский В. А. Разум и руки / В. А. Сухомлинский // Сов. педагогика. – 1969. – № 7. – С. 13–21.
10. Сухомлинский В. А. Романтика сельскохозяйственного труда / В. А. Сухомлинский // Учит. газ. – 1954. – 7 августа.
11. Сухомлинський В. О. Радість праці / В. О. Сухомлинський // Радянська освіта. – 1975. – 11 жовт.
12. Сухомлинський В. О. Радість подолання труднощів / В. О. Сухомлинський // Радянська освіта. – 1978. – 16 верес.
13. Сухомлинский В. А. Воспитывайте рыцарей / В. А. Сухомлинский // Молодой коммунист. – 1968. – № 9. – С. 48–55.
14. Сухомлинский В. А. Тревога моя и любовь / В. А. Сухомлинский // Смена. – 1970. – 17 июля.
15. Сухомлинский В. А. Машины и люди / В. А. Сухомлинский // Учит. газ. – 1956. – 29 авг.
16. Сухомлинский В. А. Классный руководитель – организатор производственного труда комсомольцев / В. А. Сухомлинский // Классные руководители о своей работе с пионерами и комсомольцами. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1955. – С. 81–123.
17. Підласий А. Оптимізація освітнього процесу: педагогічні інновації / А. Підласий // Відкритий урок. Плеяди. – 2009. – № 1 – С. 2.

УДК 371.011

С.А. Литвиненко

СІМ'Я ЯК ЦІННІСТЬ У ВИХОВНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття присвячена розгляду проблем сім'ї та сімейного виховання на засадах використання новаторського досвіду науково-педагогічної діяльності В.Сухомлинського, спрямованого на об'єднання зусиль школи, сім'ї і громадськості у створенні оптимальних умов для успішного виховання і розвитку дітей.

The article is devoted to consideration of family problems and domestic education on the basis of the use of innovative experience of scientifically-pedagogical activity of V.Sychomlinsky. This experience is directed on combining efforts of school, family and public on creation of optimum terms for successful education and development of children.

Сім'я завжди посідала важливе місце як особливий, значимий мікросоціум функціонування кожного, персональне середовище життя та розвитку, інститут соціалізації підростаючих поколінь. У ній виробляються норми, санкції, зразки поведінки, що регламентують взаємодію, складається неповторна психологічна структура сімейних стосунків, специфічна система впливів. Набутий дитиною досвід рольової поведінки та спілкування, підтримка, схвалення або засудження сім'ї відбивається в соціальних очікуваннях дитини, допомагає або заважає адаптації до мінливих соціальних умов. Сім'я як унікальний соціальний інститут виступає посередником між індивідом і державою, суспільством. Численні фактори середовища, в яке включений сучасний школяр, не мають між собою чіткої та злагодженої системи зв'язку, тому на кожную дитину спрямовується потік впливів, які не тільки не узгоджуються, але й виявляються суперечливими. В таких умовах спілкування батьків та педагогів з дітьми тією або іншою мірою інтегрує всі впливи, коригує суперечливі елементи. У зв'язку з цим завданнями статті виступили: аналіз педагогічного досвіду роботи Павлівської середньої школи щодо розв'язання проблем сімейного виховання, інтеграції взаємодії сім'ї і школи у вирішенні завдань особистісного розвитку дитини; вивчення шляхів творчого використання здобутків В.Сухомлинського у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів початкових класів.

Виразною ознакою сучасності виступають процеси еволюції сім'ї та її місця й ролі в суспільстві, об'єктивні зміни шлюбно-сімейних стосунків, характер відтворення населення. Спостерігається скорочення кількості шлюбів, зменшення середньої тривалості шлюбу, зростання позашлюбного народження дітей і неповних сімей, широкий діапазон індивідуальних моделей сім'ї. Сучасна сім'я відрізняється від сім'ї минулого зміною провідних функцій, зокрема економічної та емоційно-психологічної. У зв'язку із зростанням частки нуклеарних сімей утрачається досвід спілкування й взаємодії великої родини, авторитет батьківської влади поступово витісняється авторитетом особистості батьків. Звичними явищем стала неповна сім'я – сім'я, в якій немає одного з батьків, переважно батька, а також дистантна сім'я, у якій батьки (один із батьків) перебувають на роботі за кордоном. Сімейна нестабільність зумовлює емоційне напруження, тривожність, агресію, депривацію провідних потреб дитини. Актуальними проблемами сучасної сім'ї можна вважати: житлову фінансово-економічну, безробіття, роботу за кордоном, подвійного навантаження жінки (на роботі та в домашньому господарстві), насильства в сім'ї. На тлі несприятливих тенденцій суспільного розвитку багато сімей не змогли адаптуватися до нових умов життя, що викликає їхню дезорганізацію (алкоголізація, наркоманія, насильство), конфліктність у подружніх стосунках і стосунках між батьками і дітьми, руйнування складених морально-етичних норм і традицій, порушення соціалізації, штовхає дітей до пошуку спілкування поза сім'єю як компенсації дефіциту емоційних контактів із батьками. Зростає кількість дітей, які постраждали від жорстокості батьків, що штовхає їх до втечі з дому, жебрацтва, породжує соціальне сирітство.

У таких умовах звертаємося до перевірених часом педагогічних скарбів, виховних взірців, до яких належить творчість В.Сухомлинського. Павлівський педагог усім своїм життям та плідною працею довів, що найбільш повноцінне суспільне виховання – шкільно-сімейне, яке забезпечує не тільки виховання молодого покоління, але й морально-духовне вдосконалення сім'ї. У теоретичних надбаннях і педагогічній практиці В.Сухомлинського розгортається ідея цінності й неповторності індивідуального буття дитини, цінності сприятливого впливу найближчого оточення на початкових етапах людського становлення, визнання гуманізму не лише як філософсько-світоглядного виміру, але й як вагомого педагогічного засобу й мети сімейного та шкільного виховання. Педагог був глибоко

переконалим, що завдання школи та батьків – дати кожній дитині щастя, а досягти цього під силу лише спільними зусиллями. Творча діяльність В.Сухомлинського сприяла філософському осмисленню педагогіки, утвердженню гуманістичних та демократичних традицій школи. Витоки становлення і розвитку особистості як суб'єкта різноманітних діяльностей (людини трудівника, людини-громадянина, моральної особистості) педагог віднайшов в сімейному оточенні, які пізніше шліфуються в широкій соціально-культурній ситуації.

У проблемі “вчитель початкових класів – сім'я молодшого школяра” можна виділити багато різних аспектів. Школа та сім'я повинні об'єднувати зусилля для створення умов, які сприятимуть гармонійному розвитку та соціалізації дитини, збереженню її здоров'я. Метою спільної взаємодії та виховання було та залишається створення щасливого, повноцінного, емоційно насиченого, змістовного життя дітей, плекання особистості, індивідуальності. Вчитель і батьки, як партнери у вихованні молодших школярів, реалізують у такій взаємодії цілісний підхід до дитини, який створює умови для індивідуалізації виховного впливу. Стосунки партнерства передбачають діалогічність, рівність позицій, взаємоповагу та доброзичливість. Співпраця батьків та педагога створює сприятливе середовище для розвитку та соціалізації дитини, а їхні спільні зусилля об'єднує глибока оптимістична віра в можливість успішного виховання кожної дитини: “...від нас залежить зробити так, щоб ніщо не пригнітило, не знівечило, не вбило в маленькій людині гарного, доброго, людського” [2, т.2., с. 423].

Василь Олександрович запевняв, що “... без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства” [2, т.4, с. 14].

Водночас школа та сім'я по-різному включені в дитяче життя, володіють різними способами впливу на дитину. Педагог спостерігає учнів у спілкуванні з однолітками та іншими вчителями, у процесі навчання, тобто в ситуаціях, недоступних для спостереження батьків. У вчителя є важлива перевага перед батьками – його професійні знання та педагогічний досвід, однак він не знає домашнього життя дітей, не бачить спілкування з близькими. Запорукою успішного здійснення виховання є всебічне і глибоке знання дітей, через постійне вивчення індивідуальних особливостей кожної дитини та її найближчого оточення, щоб процес виховання не перетворювався на сліпий, беззмістовний. Цілеспрямована робота з сім'єю гальмується через відсутність в учителів інформації про сім'ю. Всебічне вивчення сім'ї – складне соціально-педагогічне завдання, яке ускладнюється замкненістю цієї соціальної структури, що вибудовується на численних суб'єктивних зв'язках та стосунках. У формуванні цих стосунків, у їх розвитку та функціонуванні, крім особистісних особливостей кожного члена, залучене соціальне оточення, сімейні, регіональні та національні традиції, соціально-економічні умови. Вивчення сім'ї ускладнено ще й тим, що кожна доросла людина володіє власним сімейним досвідом та справедливо вважає його унікальним. Крім того, кожна сім'я чутливо реагує на будь-які спроби втручання в глибину її стосунків та взаємодії.

Особливу увагу В.Сухомлинський приділяв тому емоційному тлу сімейного середовища, в якому зростала дитина. Він вважав, якщо між дорослими не склалися стосунки, засновані на довірі, взаємній повазі та любові, то не може бути щасливим життя дитини в ній. В особистості дитини яскраво проявляється віра в добро, справедливість, красу людських взаємин, довіря до оточення, якщо батьки по-справжньому кохають один одного. Адже дитина є своєрідним дзеркалом, що відображає моральне життя сім'ї. Педагог постійно наголошував, що головна школа виховання дітей – це стосунки чоловіка та жінки, батька й матері. Сучасно і мудро звучать його слова сьогодні: “Людину ми створюємо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, глибокою вірою в гідність та красу людини. Прекрасні діти виростають в тих сім'ях, в яких мати і батько по-справжньому люблять один

одного і разом з тим люблять та поважають людей. Я відразу бачу дитину, в якій батьки глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять один одного. У такої дитини мир і спокій в душі, стійке моральне здоров'я, щиросердна віра в добро, віра в красу людську” [3: 192].

Перевантаження вчителів та зайнятість батьків зумовлюють скорочення частоти відвідування сімей, перетворення відвідувань в екстраординарний засіб впливу, пов'язаний, передусім, з негативними проявами в учінні або поведінці учнів.

Василь Олександрович знайомився з кожною сім'єю: батьками, матерями, братами, сестрами та іншими членами родини своїх майбутніх учнів за кілька тижнів до відкриття “Школи радості”. Це допомагало йому вивчити особливості сімейного життя, характер стосунків між членами родини, пізнати виховний потенціал сім'ї. Зацікавлене ставлення вчителя до “домашніх” інтересів дітей сприяє їхньому зближенню, позитивній трансформації їхніх стосунків. Доброю традицією у Павлівській школі стало відвідування хворих дітей.

Проблем охорони здоров'я стосуються і проблеми збереження та захисту психічного здоров'я дітей. Багато сучасних дітей проживає в атмосфері емоційної нестабільності, напруги в сім'ї, що перешкоджає переживанню почуття захищеності, надійності сімейного оточення. Дитинство є періодом життя, коли людина найменше захищена від насильства, наслідками якого є стійкі невротичні стани, депресії, психосоматичні захворювання, порушення соціальної адаптації, відхилені поведінка. Страхи та тривожність батьків “віддзеркалюються” у дітей. На думку спеціалістів (А.Воронова, Н.Гуткіна, Є.Данилова, І.В.Дубровіна та ін.), головними сферами, в яких, з одного боку, відбувається соціалізація дітей, а з іншого, дитина підлягає ризику емоційного, психологічного та фізичного насильства, виступають сім'я, освітні установи, мікросоціум. Насильницькі дії набувають різних форм, виявляються у вигляді фізичного, вербального, психічного та соціального насильства.

В.Сухомлинський завжди дбав про психічне здоров'я вихованців, їхню емоційну стабільність, захищеність. Він помічав, що до школи приходять багато дітей, скалічених різними обставинами родинного виховання, особливо тоді, коли батьки не відгукуються на індивідуальні запити і порухи дитячого серця. Емоційне невігластво батьків, обмеженість матеріальними проблемами калічать дитячі душі. Травмованими приходять діти, виховані в сім'ях у дусі брехні, егоїзму, зневаги до людей. Знівечене життя тих дітей, які з перших кроків зазнають фізичних покарань, зазнають насильства не тільки над тілом, але й травмуючих емоційних ударів. З цього приводу зауважував: “Любити дитину – це означає захищати її від того зла, яке ще оточує багатьох дітей у житті (маємо на увазі насамперед сім'ю). Щороку, коли шкільний поріг переступають першокласники, з тривогою дивишся в очі дітям, які несуть у своєму серці відкриту рану. Я добре знаю цих дітей, знаю їхніх батьків, знаю долі й тривоги дитячої душі, знаю, що окремих дітей треба вже не виховувати, а перевиховувати. Ці діти в мене на особливому обліку, їх виховання я називаю захисним вихованням – воно становить важливу складову моєї педагогічної системи” [2, т.5, с.302].

Головною умовою щасливого дитинства Василь Олександрович вважав батьківську любов. Молодші школярі чутливо реагують на любов та ласку, гостро переживають їх дефіцит. Живучи в сім'ї дитина, на думку В.Сухомлинського, повинна бути впевненою, що її люблять і, водночас, сама безмежно любити. Істинна батьківська любов навчає культури почуттів, розумінню добра, формує почуття обов'язку, чуйності. Любов, ласка, ніжність, які дитина сприймає в дитинстві допомагають їй розв'язувати складні життєві проблеми, відображеним теплом зігріває оточуючих.

Між тим у практиці сімейного виховання досить часто зустрічаються випадки, коли батьки дуже люблять дітей, оберігають від усіляких негараздів, піклуються про здоров'я, харчування, навчання, а діти виростають жорстокими та егоїстичними, що виявляється передусім у стосунках з батьками. Причиною таких ситуацій є не любов, а безрозсудність любові. Своєрідної уваги потребують діти, яких надмірно пестять батьки, розбещені необмеженою свободою самовияву в сім'ї. З гіркотою згадував В.Сухомлинський тих дітей, які зазнали у своєму житті ілюзорність щастя споживацького задоволення й радості. Василь

Олександрович різко засуджував і протестував проти батьківського свавілля, проти нерозумної батьківської любові, яка глибоко ранить душу дитини. Деспотизм батьківської любові вбачав у “порційній любові”, залежній від настрою. Якщо у батька гарний настрій, то дитині все дозволяється та прощається; якщо настрої погані, то над дитиною знущуються.

Взірцем педагогічного просвітництва слугує створена В.Сухомлинськими система роботи з батьками, яка успішно функціонувала в Павлиші. Батьки запрошувалися до школи за два роки до початку навчання їхніх дітей. Сім’ї залучалися до участі в конференціях, на яких обговорювали передовий педагогічний досвід, налаштовували на самостійне читання педагогічної та психологічної літератури. Педагогіка виступала науковою основою взаємодії школи та сім’ї у вихованні дітей, що дозволяло зробити сім’ю середовищем, в якому дитина вчилася жити, творити добро, взаємодіяти з оточенням. Створюючи програми курсу педагогіки і психології для батьківської школи, В.Сухомлинський враховував вікові та індивідуальні особливості дітей, намагався співвідносити теоретичні знання з духовним життям конкретних дітей. У “Школі радості” педагог розробив правила співпраці вчителя з батьками із неповних сімей.

Успішність виконання сім’єю виховних функцій залежить від багатьох факторів, провідним з яких виступає педагогічна культура батьків, рівень якої в сучасних умовах у більшості – невисокий. Саме вчителі початкових класів найбільше у повсякденній діяльності стикаються з потребами кожної сім’ї, досвідом сімейного виховання та його недоліками. Будь-яка робота з батьками набуває ефективності, якщо вона зорієнтована на потреби і запити конкретних батьків у тій або іншій інформації, допомозі. Поєднання теоретичних знань, їх закріплення в досвіді сімейного виховання, дискусії та практиками, звернені до реальних ситуацій та труднощів сімейного виховання створюють гарну основу батьківської компетентності. В сучасних умовах взаємодії сім’ї та початкової школи окреслилися такі напрямки діяльності, що сприяють підвищенню педагогічної культури батьків: диференційований підхід на основі глибокого вивчення особистості дитини, особливостей міжособистісних стосунків у конкретній сім’ї, ознайомлення з рівнем педагогічної культури батьків; індивідуалізація впливу на кожну дитину з урахуванням особливостей її особистості, умов найближчого оточення; взаємодія школи та сім’ї як рівноправних партнерів, що працюють на досягнення єдиних цілей в результаті розв’язання взаємопов’язаних завдань; організація педагогічного просвітництва батьків (батьківські збори, лекції, бесіди, відкриті уроки, консультації, педагогічні конференції, тренінги, диспути, педагогічні дебати та ін.), що сприяють активізації педагогічної самоосвіти, формуванню знань та педагогічних умінь.

Змінюються наукові парадигми, практичні підходи й методи, а ідеї педагога-гуманіста В.Сухомлинського, який виступив продовжувачем найкращих традицій світової та вітчизняної педагогіки, залишаються актуальними завжди. Провідні ідеї В.Сухомлинського лягли в основу спецкурсу “Основи соціально-педагогічної діяльності”, розробленого нами для майбутніх учителів початкових класів. Нові соціокультурні реалії потребують нових форм і технологій роботи, особистісно-розвивальна спрямованість яких може бути збагачена здобутками, знахідками і педагогічними відкриттями В.Сухомлинського. Продуктивна робота вчителя початкових класів з сім’єю, спрямована на підтримку розвитку та соціалізації молодших школярів, можлива в ситуації взаємоприйняття, діалогу, рівності позицій. Головний смисл об’єднання школи з сім’єю, громадськістю, об’єктами культурного та виховного оточення полягає у повноцінному використанні виховного потенціалу мікросоціуму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник. – К.:Либідь, 2008. – 848 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори.: В 5-ти т. – К., 1976-1977.
3. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К., 1978.-262 с.